

מנוף ליצירתנו הרוחנית, להשכלתנו ולעילוי חיינו, במחיר שווה לכל נפש

בעיצומה של מלחמת העולם השנייה ערך ברל כצנלסון תחשיבים כספיים לקראת פתיחת הוצאת "עם עובד". הוא ידע שספרים חייבים להיות מסובסדים, ועליו לשלם שכר סופרים נדיב. תחשיביו נקראים היום, בימים שבהם מרבים לדבר על "שוק חופשי" של ספרים, הפתוח לתחרות ול"הצפה", כדמיוניים ממש וכשייכים לעולם אחר

12:00 | 31.05.2012 | [זוהר שביט](#) |

"הדאגה השנייה שישנה להוצאה זו היא הדאגה לסופר: הרצון לתת לסופר העברי מה שבעצם חסר לו בימינו: חסר לו הסדן, חסר לו הקשר האורגני בינו ובין הקורא. (...) במה שאנו מנסים עכשיו לעשות גלום גם הרצון לתת לאיש-הרוח העברי שדה-פעולה מספיק בתוך תנועת הפועלים, לא שדה-פעולה שיהפוך לעבד או לשמש, כי אם שדה-הפעולה בו יהיה יוצר בן-חורין, אבל שירגיש בו בזמן שיש קרקע לרגליו ויש תנאים המאפשרים את עבודתו".

הדובר הוא ברל כצנלסון, והדברים נאמרו באפריל 1942, ערב הקמתה של הוצאת ספרים "עם עובד". כצנלסון קבע בהם כי ההוצאה תיצור זיקה (לא משעבדת) בין הסופרים לתנועת העבודה, וכי הדאגה לסופר תעמוד בראש מעייניה. עוד לפני שההוצאה קמה, פנה לכצנלסון לכמה מן הסופרים העבריים, והציע להם התקשרות על בסיס של תמיכה כלכלית קבועה. כולם, לבד מעגנון, שהיה קשור להוצאת "שוקן", קיבלו את ההצעה. ואשר לסופרים אחרים, להם הבטיח כצנלסון לשלם שכר סופרים ראוי. הבטחה כזאת לא היתה עניין מובן מאליה, או של מה בכך, והיא לוותה בתחשיבים כספיים, שנועדו לבדוק אם תוכל "עם עובד" לעמוד בעול הכספי הכרוך בהתקשרות קבועה, בתשלומי שכר סופרים ובמימון ההוצאות הכרוכות בהוצאה לאור של הספרים.

בגנזך מפלגת העבודה בבית ברל שמורים לא מעט מסמכים בעניין זה, שעליהם העיר כצנלסון בכתב ידו, והם מספרים על פרק שולי לכאורה, אך מאלף, בתולדות המו"לות העברית, ואם תרצו, גם על התמורות שחלו ביחס של החברה והמדינה לספרים ולעבודת הספר.

בינואר 1942, בעיצומם של ימי הקרבות במדבר המערבי, נמסרו לברל כצנלסון תחשיבים כספיים לקראת פתיחת ההוצאה. כצנלסון לא התעלם ממוראות השעה ונוראותה; הוא בהחלט היה ער להן, אבל סבר שדווקא בימים קשים כאלה יש לפעול במשנה מרץ כדי להקים להסתדרות הוצאת ספרים: "אין להרבות דברים על מה ולמה ראתה ההסתדרות להתחיל במפעל תרבותי חדש בעצם הימים אשר אנקת-אחים חנוקה מגיע אלינו ממצרי הגיטאות (...) אנו באים בשעה זו להניח נדבכים חדשים בבנינו. אותו כוח המצווה עלינו את החיים ואת העמידה מול אויב הוא המצווה עלינו התגוננות והתבצרות רוחנית. ובימים שיישובים יהודים נחרבים וקני תרבות עברית נשמדים, אנו נדרשים לכך יותר מבכל זמן".

יחד עם זאת, יש להניח כי יוזמתו של ברל כצנלסון הונעה גם, ואולי בעיקר, מן העובדה שלשתי התנועות הקיבוציות - הקיבוץ המאוחד והשומר הצעיר - היו מאז 1939 הוצאות ספרים משל עצמן, שמדיניותן הוכתבה על ידי תפישת עולמן האידיאולוגית והפוליטית. כצנלסון חשש מאובדן ההגמוניה של הסתדרות העובדים בשדה התרבות ופעל באותם ימים בנחישות להקמת ההוצאה: "האין זה

מוזר? בהרבה שטחים הננו, אם אפשר לאמור, הספקים העיקריים (או היחידים) של הציבור שלנו: בשדה העבודה, בשדה הצרכנות החומרית; (...) אבל בעולם הרוחני, - במידה שהדבר יוצא מתחומים ספציפיים של ענייני מפלגה והסתדרות - סמכנו על אחרים שיבואו ויעזרו לנו".

התחשיבים שהוגשו לכצנלסון התחשיבים הוכנו על ידי מ' קרופניק (כנראה איש הנהלת החשבונות בעיתון "דבר"). הם עסקו במחיר הספר, בהיקפו, ובחישוב שכר הסופרים ומחיר הספר ביחס לגודל המהדורה. הם נקראים היום, בימים שבהם מרבים לדבר על "שוק חופשי" של ספרים, הפתוח לתחרות ול"הצפה", כדמיוניים ממש וכשייכים לעולם אחר.

נקודת המוצא לתחשיב הכלכלי ולקביעת מחירו של הספר (בלשון המסמכים, "כלכלציה", או "קלקולציה") היתה שאין סיכוי שהוצאת הספרים תהיה רווחית. התחשיב התבסס על שלוש הנחות: א. מחיר הספר חייב להיות מסובסד. ב. ציבור הקוראים ימנה לפחות 1,500 חותמים, ועוד 500 עד 1,000 קוראים בשוק החופשי; ג. לסופרים ולמתרגמים ישולם שכר סופרים גבוה.

התחשיב קבע שכר סופרים, שיהיה שווה ערך לסך כל הוצאות הייצור של הספר. בתחשיב הראשון נקבע סכום של 75 לא"י שישולמו כשכר סופרים לספר בן שמונה גיליונות דפוס ויודפס במהדורה של 2,500 עותקים; הסכום היה זהה לכל הסכום שהוקצה לסדר, לעימוד, להגהה, להדפסה ולנייר. מדובר בתשלום גבוה, במיוחד אם משווים אותו לשכר הממוצע של מורה ברשת החינוך היסודי, שהסתכם באותה תקופה כ-12 לא"י לחודש. לפי התחשיב היה בכוונת "עם עובד" לשלם על אלפיים עותקים שכר סופרים בשיעור של יותר משש משכורות חודשיות של מורה. ואכן, בתזכיר נאמר: "בכל הכלכלציות נהגנו בנדיבות ביחס לשכר-הסופרים: חישובנו שכר גליון מקורי 15 לא"י וזה ודאי לא בכל המקרים יידרש. גליון תרגום חושב ב-10 לא"י בהתאם למספר הסימנים שכולל הגליון". על הדברים האלה העיר ברל כצנלסון בכתב ידו: "וגם זה הוא מחיר נדיב מאוד".

התחשיבים של מחיר הספר נגעו למספר העותקים, למספר גיליונות הדפוס, למחיר לחותמים ולמחיר ללא-חותמים, והיו בחלקם מבוססים על מחירי הפסד, כמו במקרה של ספר בן שמונה גיליונות דפוס: "אם המחיר יהיה לחותמים 175 מיל, ללא-חותמים 275 מיל, נפסיד על החותמים". או על סיכוי זעום לכסות את ההוצאות על ספר בן שישה גיליונות דפוס אם יודפס ויימכר באלפיים עותקים: "אם יינתן הספר הזה במחיר 175 מיל לחותם וב-275 מיל ללא חותמים, יכניס הספר רוח לא גדול גם מההפצה הזאת בלבד, גם אם לא נקבל בחשבון את הספרים שיישארו במחסן".

במקרה של הדפסה של 2,500 עותקים לספר בן שישה גיליונות דפוס, התחזית היתה אופטימית יותר: "בחישוב זה אנו עלולים להרויח משהו, גם על הספרים שיינתנו לחותמים במחיר של 175 מיל". לעומת זאת, תחשיב של ההוצאות על שמונה גיליונות דפוס במהדורה בת אלפיים עותקים היה פחות אופטימי: "אם הונח כאן כי יהיו לנו רק 1,000 חותמים ו-500 במכירה חופשית אז אנו נפסיד על כל ספר לחותמים לפי מחיר של 175 מיל, וגם 500 ספר שיימכרו באופן חופשי לא יכסו את כל ההפסד שיהיה לנו מהספרים שיינתנו לחותמים". על הדברים האלה העיר כצנלסון: "(מחיר ההפסד על כל עותק שיימכר לחותמים יהיה) 51 מיל".

למעשה, הסבסוד בפועל היה אף גבוה מהסבסוד שצוין בתזכיר שהוגש לכצנלסון, מפני שלא הובאו בו בחשבון הוצאות שונות, שהועמסו על העיתון "דבר", ובהן לדוגמה, שכר המגיה ומזכירות המערכת. על הקביעה בתחשיב הראשון, שנגע לספר בן שמונה גיליונות דפוס שיידפס ב-2,500 עותקים, כי "אם תתאמת ההנחה שיהיו לנו לפחות 1,500 חותמים ו-500 ספר יימכרו באופן חופשי ואם המחיר יהיה לחותמים 175 מיל, ללא חותמים 275 מיל נפסיד על החותמים. אולם ההפרש במחיר שיהיה על המכירה החופשית יכסה את ההפסד על החותמים", העיר כצנלסון: "כיצד יכסה?"

ואכן, מקריאת המסמכים עולה השאלה: "כיצד יכסה" ההפסד? לכצנלסון היה ברור שהסתדרות

העובדים הכללית היא זו שתצטרך לקבל עליה את כיסוי ההפסדים, אם בכוונתה למלא את המחויבות לתת בידי הקורא העברי ממיטב הספרות המקורית והעולמית כדי לספק את "צרכיו החינוכיים והתרבותיים של כלל העובדים (...). מנוף ליצירתנו הרוחנית, להשכלתנו ולעילוי חיינו במחיר שווה לכל נפש". אין צורך לומר שלא עלה בדעתו של איש, שההפסד יכוסה על ידי הסופרים והמתרגמים, שיידרשו להסכים לשכר תרגום ולשכר סופרים נמוכים.

תזכיר שהכין מ' קרופניק שנה אחר הקמתה של ההוצאה, במאי 1943, מלמד על כך שההוצאה אכן הצליחה לעמוד מאחורי הצהרת הכוונות. בשנה הראשונה ראו אור 36 ספרים. לשתי הסדרות - "לדור" ו"שחרות" - היו כ-9,000 מנויים, וכל ספר נפוץ בממוצע ב-4,000 עותקים. שכר הסופרים ששילמה ההוצאה לסופרים היה כ-3,000 לא", כלומר בממוצע כ-83 לא" לסופר או למתרגם. היה לקרופניק במה להתגאות כשכתב לכצנלסון: "אין לך כלל להתביש בהישגים שהשגת במפעלך החדש, וטוב היה אם אנשים ישמעו מספרים מחכימים נוסף על כך מה שתשמיע להם על שטחי פעולה אחרים של 'עם עובד', על תוכניותיו וסיכוייו".

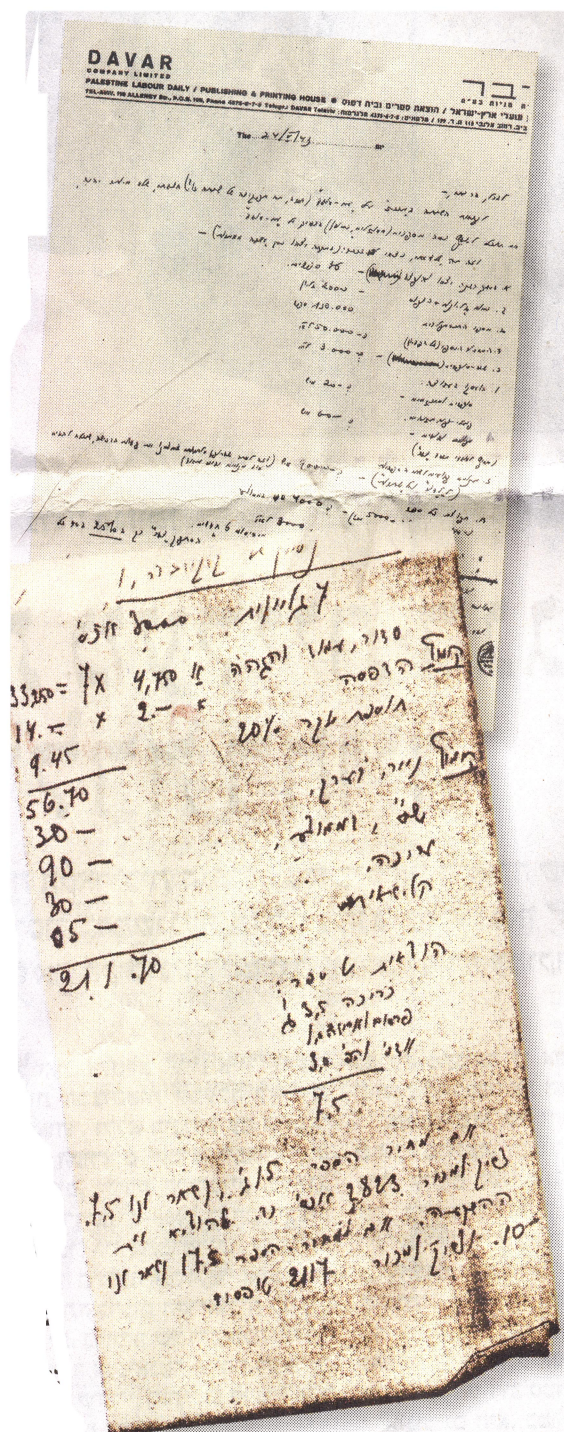
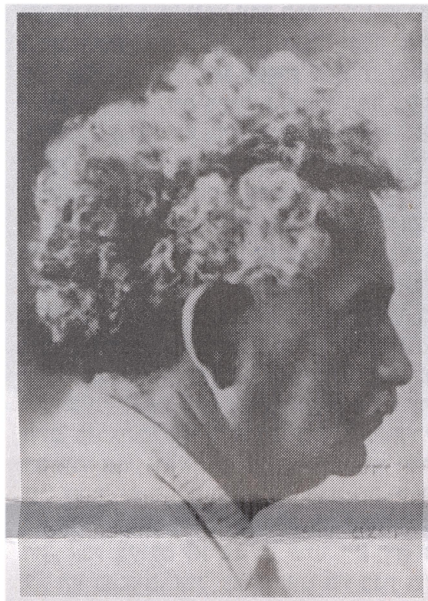
התפישה כי על ההסתדרות מוטלת אחריות גם "לעולמם הרוחני" של חבריה, ולכן על הספר להיות מצרך עממי, המשיכה ללוות את ההוצאה גם בשנים הבאות. בשנת 1947, לדוגמה, היו לשתי הסדרות "שחרות" ו"לדור" 6,000 מנויים, אך מחיר הספרים הנמוך והיקף המכירות לא כיסו את ההפסד המצטבר, שהגיע באותה שנה ל-1,500 ל". למרות ההפסד החליטה ההוצאה לא לייקר את מחיר הספרים ולא להפחית משכר הסופרים.

יחד עם זאת, אין מקום לאידיאליזציה. הקשיים הכלכליים הכבידו על ההוצאה והיא עמדה לא פעם בפני סגירה. ב-1959 נקלעה ההוצאה למשבר עמוק. מנהליה התחלפו לעתים קרובות, ודובר על מכירתה; 37 עובדי ההוצאה קיבלו מכתבי פיטורים והמחברים חרדו לגורל כתבי היד שלהם שנשארו במגירות "עם עובד".

באוגוסט 1942 כתב ברל כצנלסון לבן גוריון: "מספר המנויים של עם עובד, יש להניח, עולה על מה שהיה בזמן מן הזמנים להוצאת ספרים עברית". הדברים האלה כוחם יפה גם היום. אבל יש לזכור שהמחיר הנמוך של הספר היה תוצאה של סבסוד ולא של כשל שוק. המחיר הזה התאפשר בזכות המדיניות של ההסתדרות הכללית, שהיתה מוכנה במשך הרבה שנים לסייע בסבסוד ההוצאה לאור של ספרים ממיטב ספרות העיון והספרות היפה כדי להגשים את חזונו של כצנלסון: "צריך שידע אדם כי מחקר טוב ומדע וספרות קלסית אפשר למצוא לא רק בשפות-לועז, אלא גם בעברית (...). כך צריכה ההסתדרות, אשר בנפשה הדבר, בנפש הדור השני והשלישי שלה, להתאזר לקראת ביצורנו הרוחני. הוצאת-ספרים אינה יכולה להיות אלא חלק של התוכנית".

בימים הרחוקים ההם לא היה עולה על הדעת שהוצאת ספרים מכובדת, ציבורית, או פרטית, תבקש מהסופר לסבסד את ספרו ישירות מכיסו. במקרה של "עם עובד" היתה זו ההסתדרות העובדים, שקיבלה עליה את הסבסוד, ובמקרים אחרים היו אלה גורמים ציבוריים אחרים או מצנאטים פרטיים.

=====

גמון מפלגת העבודה בבית ברל

בתמונה משמאל: ברל כצנלסון.
למעלה: תחשיבים שהוגשו לכצנלסון
לפני הקמת הוצאת "עם עובד"
ובמאות שנה לפעילותה